

פרשת חקת

פרשת חקת

סימן מב

טעמא דקרא ושעמי המצוות

זאת חקת התורה (י"ט ז')

"לפי שהשטן ואומות העול מונין את ישראל לומר מה המלכה הזאת ומה טעם יש זה לפיכך כתב זה חקה גזרה היא מלפני אין לך רשות להרהר אחריה" (רש"י).
 "חוקותי - דברים שילך הרע ואומות העולם משיצין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא גזרת המלך וחוקותיו על עבדיו" (רש"י בראשית כ"ו ה').

ועשייה לחקים כמשפטים והעשייה ידועה והיא שיעשה החקים והשמירה שיזהר בהן ולא ידמה שהן פחותין מן המשפטים והמשפטים הן המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה כגון איסור גזל ושפיכות דמים וכיבוד אב ואם והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע אמרו חכמים חוקים חקתי לך ואין לך רשות להרהר בהן ויצרו של אדם נוקפו בהן ואומות העולם משיבין עליהן כגון איסור בשר חזיר ובשר בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר המשתלח וכמה היה דוד המלך מצטער מן המינים ומן העכו"ם שהיו משיבין על החוקים וכל זמן שהיו רודפים אותו בתשובות השקר שעורכין לפי קוצר דעת האדם היה מוסיף דביקות בתורה שנאמר טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור

"ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול בוא וראה כמה החמירה תורה במעילה ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד נתקדשו וכל הנוהג בהם מנהג חול מעל בה ואפילו היה בשוגג צריך כפרה קל וחומר למצוה שחקק לנו הקב"ה שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן ולא יחפה דברים אשר לא כן על השם ולא יחשוב בהם מחשבתו כדברי החול הרי נאמר בתורה ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי ועשיתם אותם אמרו חכמים ליתן שמירה

פקודיך ונאמר שם בענין כל מצותיך אמונה שקר רדפוני עזרני וכל הקרבנות כולם מכלל החוקים הן אמרו חכמים שבשביל עבודת הקרבנות העולם עומד שבעשיית החוקים והמשפטים זוכין הישרים לחיי העולם הבא והקדימה תורה ציווי על החוקים שנאמר ושמרתם את חוקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (רמב"ם סוף הלכות מעילה).

הנה מבואר בדברי הראשונים די ש ממצוות התורה שהם בכלל חוקה

ובהם אין לנו לדרוש ולעסוק בנעלם ממנו ויש מצוות שהן בכלל המשפטים ובהם הטעם גלוי וידוע לכל.

אמנם באמת סוגיא זו דטעמא דקרא וטעמי המצוות ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ונחלקו בה תנאי, אמוראי, ורבתינו הראשונים והפוסקים. אמרתי אשיחה וירווח לי לקבוע קצת כללים ופרטים, במה דרשינן בפירקא ובמה משתקין אותו, ויה"ר שלא נכשל בדבר הלכה.

א

במצוות שטעמם נתפרש בתורה

[123456789]

בהן גבוה מעל גבוה עד אין סוף עי"ש בדבריו שכולם כגחלי אש .

והנה אמרו חז"ל (נמדנר רנא נפרשטנו) לגבי מצות פרה אדומה שאמר הקב"ה למשה "לך אני מגלה טעמה לאחרים חוקה" ויש להעיר מדברי המדרש על מש"כ בנפש החיים שער א' פכ"ב ש"טעמי המצוות עד תכליתן לא נתגלו לשום אדם מעולם" וכ"כ בקדושת לוי פרשת חקת דטעמי המצוות "נעלמים מכל אדם", שהרי אמרו חז"ל שהקב"ה גילה למשה טעם מצות פרה אדומה שהיא חקה שבחוקים. ולפי"ד הרשב"א ניחא דאף במצוות שהקב"ה גילה טעמן בתורתו אין טעמים אלה סוף דבר וכן במה שגילה הקב"ה למרע"ה עדיין לא נתגלו טעמי המצוות עד תכליתן, ודו"ק.

הנה יש מצוות בתורה שטעמם נתפרש להדיא בקרא, כמו מצות סוכה דכתיב בה למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וכו', מצות תפילין דכתיב בה למען תהיה תורת ה' בפיך ומצות ציצית דכתיב בה וראיתם אותו וזכרתם וכו', וכבר כתב הב"ח בסימן ח' ס"ה (ועי"ש נמשנ"ז סק"ט) דבג' מצוות אלו צריך לכוון את הטעמים האלה בשעת קיום המצוה מלבד הכונה הכללית לצאת יד"ח הנדרשת בכל המצוות משום דמצוות צריכות כונה, ובאמת יש עוד מצוות רבות שטעמם מפורש בתורה כמו שמירת השבת דכתיב בה כי ששת ימים עשה ה' וכו', ומצות מעקה שהיא כדי שלא יפול הנופל (מלבד היותה מן המשפטים השכליים).

אך כבר כתב הרשב"א (שו"ת ח"א סי' נ"ד) דאף המצוות שטעמם מפורש בתורה יש

ב

במחלוקת תנאי אם דרשין טעמא דקרא

הנה נחלקו ר' יהודה ור' שמעון בשתי מקומות אם דרשין טעמא דקרא, לגבי לאו דלא תחבול בגד אלמנה (נ"מ קט"ו ע"א) ולגבי לאו ד"לא ירבה לו נשים" במלך ישראל (סנהדרין כ"א ע"א), וכדי לעמוד על שרש פלוגתתן נעתיק את דברי הגמ' בב"מ שם.

"ת"ר אלמנה בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה דברי ר' יהודה ר"ש אומר עשירה ממשכנין אותה ענייה אין ממשכנין אותה שאתה חייב להחזיר לה ואתה משיאה שם רע בשכנותיה למימרא דר' יהודה לא דריש טעמא דקרא ור"ש דריש טעמא דקרא והא איפכא שמעינן להו דתניא ולא ירבה לו נשים ר' יהודה אומר מרבה הוא ובלבד שלא יהיו מסירות את לבו ר"ש אומר אפילו אחת ומסירה את לבו ה"ז לא ישאנה א"כ מה ת"ל ולא ירבה לו נשים אפילו כאביגיל לעולם ר' יהודה לא דריש טעמא דקרא ושאני הכא דמפרש קרא ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו מאי טעמא לא ירבה לו נשים משום דלא יסור ור"ש מכדי בעלמא דרשין טעמא דקרא לכתוב רחמנא לא ירבה ולא בעינן לא יסור ואנא ידענא מאי טעמא לא ירבה משום דלא יסור לא יסור דכתב רחמנא למה לי אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה" וכ"ה בסנהדרין שם.

ולמדנו מדברי הגמ' שם דאף שאין הטעם מפורש בתורה ס"ל לר"ש דדרשין טעמא דקרא כגון בהא דלא תחבול בגד אלמנה דאין הטעם מפורש, וכאשר הטעם מפורש מודה אף ר' יהודה דדרשין טעמא דקרא, ולכן חידש דאם אינן מסירות את לבו מותר לו להרבות, ור"ש חידש דכאשר הטעם מפורש הו"ל כיתור כיון דבלא"ה דרשין טעמא דקרא ולכן יליף ר"ש דאף כשאנו מרבה אלא נושא אשה אחת אם יש חשש שתסיר את לבו עובר בלאו עיין היטב בסוגיא.

ולכאורה יש חידוש לומר דר"ש דריש טעמא דקרא לחדש הלכה אף כשאין מקור לטעם אלא מאובנתא דליבא הוא דמי יעלה לנו השמימה לומר כזה ראה וקדש, ואטו לר' שמעון נחדש הלכה למעשה לפי כל טעמי המצוות שכתבו הראשונים כמו טעמי הרמב"ם והרמב"ן וספר החינוך.

ונראה לכאורה דאף ר' שמעון לא דריש טעמא דקרא אלא במצוות שכליות שהן בכלל המשפטים וטעמם מובן באופן ברור אם מתוך עצם הענין אם מתוך כונת הכתוב, כהא דלא ירבה לו נשים דנקט ר"ש דמסתבר דאין כאן ענין נסתר מצד עצם שלימות האדם בעבודת הא-ל אלא משום שלב המלך לב כל ישראל הוא כמ"ש הרמב"ם (הלכות מלכים פ"א) הקפידה

תורה על הסרת לבבו, וכהא דלא יחבול בגד אלמנה, דמדקאמרה תורה על בגד אלמנה ולא על בגד נשואה חזינן דלא בכל הנשים הקפידה תורה, ומדלא נאסר בגד אלמן חזינן דלא משום שהיא שבורת לב ומסכנה נאסר לחבול בגדיה וע"כ אין זה אלא משום שהיא אשה בודדה כדי שלא להשיאה שם רע בשכנותיה ודו"ק בזה.

ומ"מ נראה דאף לר"ש דדריש טעמא דקרא אין הדברים אמורים לגבי כל טעמי המצוות שמצינו בדברי גדולי הדורות לדורותיהם. ולהלכה בשתי הסוגיות הנ"ל כר' יהודה דלא דרשי טעמא דקרא עיין בהלכות מלוה ולוה פ"ג ה"א ובטוש"ע חו"מ צ"ז י"ד לגבי האיסור לחבול בגד אלמנה, ועיין פ"ג ה"ב ממלכים לגבי לאו דלא ירבה לו נשים עי"ש.

ועוד מצינו ביבמות כ"ג ע"א דלר' שמעון דדריש טעמא דקרא ידענו מסברא

דטעם איסור דלא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי וע"כ דקרא "כי יסיר" בא לרבות שאר מסירין אף שאינם משבעה עממין עי"ש ברש"י, וצ"ל לדרכנו דאף בזה פשוט דהתורה אסרה חיתון עם גויי הארץ כדי שלא יסירו לבב זרענו מעם ה' ויעבדו אלהים אחרים, וצ"ע.

וע"ע ביבמות ע"ז ע"א "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית דברי ר' יהודה ר' שמעון אומר 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים' דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם" הרי דר"ש דריש טעמא דקרא ולא צריך ייתור ור' יהודה לשיטתו דריש דיוקא דקרא (ועי"ש בתוס' שביארו למה דריש עמוני ולא עמונית וכן במואבי ולא דריש כן במצרי), וגם שם צ"ע דהלא מבואר בב"מ ובסנהדרין דכאשר הטעם מפורש בתורה אף ר' יהודה דריש טעמא דקרא והלא כאן מפורש "על דבר אשר לא קדמו אתכם וכו'" וצ"ע.

ג

בטעמי המצוות שכתבו הראשונים

א

במצוות שילוח הקן

של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזירות" וברש"י שם כתב "והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל עליו חוקי גזירותיו להודיע

שנינו בברכות (ל"ג ע"ג) האומר (בתפלתו) על קן ציפור יגיעו רחמין משתקין אותו" ובגמ' שם "מפני שעושה מדותיו

שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרותיו וחוקותיו על דברים שיש לשטן ולעכו"ם להשיב עליהם ולומר מה צורך במצוה זו".

¹²³⁴⁵⁶⁷

הרי לן מסוגיא זו דטעם מצות שילוח הקן אינו משום מדת הרחמים אלא גזירה הוא "להודיע שהם עבדיו שומרי מצותיו", וכ"כ הרמב"ם בפ"ט מהלכות תפלה הלכה ז' "מי שאמר תחנונים מי שריחם על קן ציפור שלא ליקח האם על הבנים או שלא לשחוט אותו ואת בנו ביום אחד ירחם עלינו וכיוצא בענין זה משתקין אותו מפני שמצות אלה גזירת הכתוב הן ואינם רחמים שאילו היו מפני רחמים לא היה מתיר לנו שחיטה כל עיקר". ויש לתמוה איפוא על מש"כ במורה נבוכים ח"ג פרק מ"ח בטעם מצוה זו דכיון שהציפור מרחם על גוזליו פרי בטנה נצטוינו לשלח את האם בלקחנו אפרוחים או ביצים כדי שלא לצערה ולכאורה דבריו סותרים דברי הגמ', ואף שבגמ' מצינו מ"ד טעם אחר בהא דמשתקין אותו משום שמטיל קנאה במעשה בראשית הלא הרמב"ם סותר דברי עצמו דבהלכות תפלה נקט טעם זה דמצוות התורה אינם אלא גזירות ולא רחמים. וכבר השיג הרמב"ן על דברי הרמב"ם מסוגית הגמ' הנ"ל, עיין ברמב"ן עה"ת פרשת תצא (כ"ז ה"ו) וכתב בזה בסגנון אחר דלא משום רחמיו על קן צפור צוה מצוה זו אלא כדי ללמד את בני ישראל מדת הרחמים ולהשרישה בלבנו נצטוינו במצוה זו עי"ש.

והיטב דבר בזה התוס' יו"ט במשנה שם (פ"ה מ"ג) "דוקא בתפלה שכשאומר בתפלה מחליט הדבר ולהכי משתקין אותו משא"כ דרך דרש או פשט", ויש בדבריו יסוד גדול דאף דניתנה רשות לחדש בטעמי המצוות אין זה אלא בדרך דרש או אף בדרך פשט, אבל אין לנו רשות להחליט שאלה הם הטעמים ואין זולתם, וכל גדולי רבותינו הראשונים שהלכו בדרך זו ודרשו טעמי המצוות הדגישו בספריהם שכל מגמתם אינו אלא לפתוח הלבבות בשמחת המצוה ושליומות המעשה ולא כיוונו לקבוע מסמרות נטועים ולומר כזה ראה וקדש עיין בספר החינוך בהקדמתו ובמצוה שצ"ז דכל מגמתו בשרשי המצוות "לחנך בה בני הנעורים חבריו ישמרם האל" וע"ע במו"נ שם, וכז"פ.

אמנם בטעם מצוה זו מצינו בזוהר (מיקו"ו מיקון ו') דכאשר משלחים האם מעל האפרוחים מתעוררים רחמיה על פרי בטנה והיא מצטערת בגעגועיה ומתעוררים רחמי שמים על ישראל עמו ונחלתו עי"ש.

ויש נפ"מ להלכה בין שתי הטעמים הנ"ל, דלפי"ד הרמב"ם והרמב"ן אין מצוה כלל לשלח את האם אא"כ הוא מתכוין לאכול את האפרוחים או הביצים, דאם אינו חפץ בהם למה יתאכזר לאם וישלחנה מעל בנה, והלא במקום לרחם על החי כמצות התורה מתאכזר הוא על האם ומשלחה חנם מעל גוזליה, אבל לטעמו של הזוה"ק כל ענין מצוה זו לעורר רחמי האם על גוזליה ומסתבר דהיא נוהגת בכל

ענין שמשלח את האם אף אם אין לו צורך
בביצים או באפרוחים.

את הביצים והאפרוחים וכ"כ החזו"א (יו"ד
קע"ה) עי"ש.

וכבר דנו גדולי האחרונים בשאלה זו, עיין
חוות יאיר סי' ס"ט שנסתפק בספק
זה ובשו"ת חת"ס או"ח סי' ק' וכן בספר
המקנה על קידושין ל"ד נקטו בפשיטות
דאין מצוה כלל אא"כ רוצה הוא לאכול

הרי לן דוגמא שיש בו נפ"מ בטעמי
המצוות שונים, ועיקרא דמילתא
שאין לחדש ולהכריע בהלכה לפי טעמי
מצוות.

ב

במצות הקרבנות

כתב הרמב"ם במורה נבוכים ח"ג בריש
פרק מ"ו ¹²³⁴⁵⁶⁷בטעם מצות הקרבנות
שהעמים שבני ישראל היו שוכנים בקרבם
היו רגילים בעבודת אלילים ובהקרבת
הקרבנות ^{ואוצר החכמה}לאֱלֹהִים אחרים רח"ל נתן הקב"ה
מצוה להקריב לו קרבניהם כדי שבכך
יכופר עון ותוכרע מדה רעה בהיפוכו (ועיין
ויק"ר כ"ג ה' מקור לדברי הרמב"ם), והרמב"ן דחה
דבריו בתוקף (נפרש ויקרא ל' ט') וכתב בזה
טעם אחר, ועיין מש"כ בזה דברים נפלאים
במשך חכמה ריש ויקרא ובמנחת אשר
ויקרא בשיחות שם ואכמ"ל.

דלע"ל כשמהרה יבנה בית המקדש שוב
יקריבו בו קרבנות, אף שפשוט מאד דלא
יהיה צורך לגמול בנ"י מהרגלם ולכפר עון
עבודת כוכבים, וע"כ דהקרבת הקרבנות
יש בו ענין פנימי לגבוה ולא בהכרח הטעם
שכתב הרמב"ם במו"נ.

(והנה ידועים דברי הגר"א בביאורו ביו"ד
סימן קע"ט שדחה את שיטת
הרמב"ם בנטותו אחרי הפילוסופיה, וכבר
כתב המהר"ל שדברי הרמב"ם במו"נ
לפעמים נאמרו לפי רוח המקום והזמן
שהיו רבים שקועים בפילוסופיה יונית וכתב
מה שכתב לבדוק את בדק הבית ולבצר את
חומת היהדות כדרכם של גדולי עולם בכל
דור ודור ולא תמיד נאמרו דבריו לשמש
יסוד איתן לדורות עולם ואכמ"ל).

ולכאורה סתר הרמב"ם דברי עצמו
דבסוף הלכות מעילה כתב
הרמב"ם דכל הקרבנות הוי בכלל החקים
וע"ע בפ"ב ממלכים שם כתב הרמב"ם

ג

באיסור בישול בשר בחלב

כתב הרמב"ם בפ"ט ממאכ"א ה"ב "לא
שתק הכתוב מלאסור האכילה אלא

מפני שאסר הבישול כלומר ואפילו בישולו
אסור ואין צריך לומר אכילתו כמו ששתק

לקבוע אם יש בו תערוכת בשר בחלב אך עצם הבדיקה היה כרוך בבישול, האם מותר לו לערוך בדיקה זו או שמא אסור מחשש בישול בב"ח, וכתב שם דלכאורה יש למצוא היתר לפי דברי הכס"מ דהלא מבואר בפסחים י"א דבשעת בדיקת חמץ ע"מ לבערו אין חשש שיבא לאכול, ואם כל איסור בישול אינו אלא גזירה שלא יבא לאכול בב"ח אין איסור בישול כאשר כל ענין הבישול אינו אלא לבודקו ולהרחיק אכילתו, עי"ש. אך במסקנת הדברים כבר כתב שם בדו"מ דכיון שלא דרשין טעמא דקרא בודאי אין מקום להקל לפי טעמו של הכס"מ עי"ש. (ובפרט שגם הכס"מ כתב שם הסבר אחר בדברי הרמב"ם וכז"פ).

מלאסור הבת מאחר שאסור בת הבת" וכ"ה בפ"א ה"ב מטומאת מת וכתב שם הכסף משנה לבאר כונתו דלא אסרה תורה לבשל בשר בחלב אלא כדי שלא יבוא לאכול עי"ש. אך בדברי הספורנו מצינו טעם אחר באיסור בישול בב"ח (שמות כ"ג י"ט) וגם במו"נ שם פמ"ח כתב דעובדי אלילים היו מבשלים בב"ח לעבו"ז ונצטוו להתרחק ממנהגיהם והביאו אף החינוך במצוה צ"ב, והחינוך כתב דיש בבישול בב"ח מעין ענין הכישוף עי"ש.

ואף בטעמים אלה יש לכאורה נפ"מ בהלכה דעיין בשו"ת דובב מישרים ח"א סי' ל' דנשאל לענין כימאי שומר תורה שנדרש לערוך בדיקה במאכל מסוים

ד

לא תאכילום

וכתב בשו"ת החת"ס בשו"ת או"ח סי' פ"ג לפי"ד התרוה"ד דאין איסור לספות אלא לקטן שעתיד לבא לידי דעת וחיוב אבל שוטה שבדרך הטבע אינו צפוי להתפקח אין איסור לספות לו בידים, אך שוב כתב דכיון דלא דרשין טעמא דקרא אין להקל לפי"ד התרוה"ד.

(ובאמת נראה דלפי מש"כ במקום אחר דיש אף בקטן גדר מצוה וחטא אלא דחס רחמנא עליו כמבואר בסנהדרין דף נ"ה ע"ב "תקלה נמי איכא, ורחמנא הוא דחס עילויה" אין הכרח בסברת

הנה מבואר ביבמות קי"ד דאף אם קטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין להפרישו מ"מ לא ספינן ליה בידים, ואיסור דאורייתא הוא שלמדו מג' קראי שמהם דרשו חז"ל "להזהיר גדולים על הקטנים".

וכתב התרומת הדשן בפסקים סי' ס"ב דיסוד איסור זה שלא להרגיל את הקטנים באיסורי תורה כדי שלא להכשילן לעתיד לבא אלא יש להרגילם לפרוש מן החטא וגם כי יזקין לא יסור ממנהגו הטוב עי"ש.

דאסור לספות לו בידים משום עצם החטא
והפגם שבנפש ואכמ"ל).

התרוה"ד דלא ספינן ליה בידים כדי שלא
יתרגל בחטא ויבקש לימודו, אלא אפשר

ה

איסור סחורה במאכ"א

דברי הרשב"א והביא לדבריו תימוכין
רבים עיין שם, ורצה לחדש לפי זה דאם
אין המאכ"א בהישג יד של ישראל
הסותר בהם אין בזה איסור כיון דלא
שייך חשש מכשול, אך מכל מקום מסיק
בסוף דבריו דאין לסמוך על זה לקולא
כיון דלא דרשינן טעמא דקרא ושמא
גזירת הכתוב היא ובכל ענין אסור
עי"ש.

הנה מבואר ביו"ד סי' קי"ז דאסור לעשות
סחורה במאכ"א ומקור האיסור
ילפינן מקרא בפסחים כ"ג ע"א, ובדברי
התוס' שם מבואר דהוי דרשה גמורה
ואיסור דאוריתא, והנה בשו"ת הרשב"א
ח"א סי' ש"א כתב דהתורה אסרה סחורה
שמא יבא לאכול, הרי שהרשב"א כתב בזה
טעמא דקרא.

ובשו"ת חת"ס יו"ד סי' ק"ח הביא את

ו

לא תקיפו פאת ראשכם

נמצא לו טעם ניחס הדבר לקוצר השגתנו
ואנו חייבים לקיימם כמו המצות שנודע
טעמם כי גזירת מלך הם עלינו ומ"מ
במצות האל נראה שלא נתן בהם טעם
הרמב"ם מדעתו אלא מדעת הכתוב
שמצאם מוקפות וכו' מפני שהיו עושין כן
עכו"ם" וכוונת הב"י דכיון דלאו זה סמוך
ומוקף בלאוין דלא תעוננו ולא תנחשו
ובחקותיהם לא תלכו ידענו שאף הוא
משום הרחקת דרכי האמורי.

ורביעי בקודש הדרכי משה אף הוא מילא
אחר קודמיו וכתב " ואני אומר

כתב הרמב"ם בפ"ב מעבו"ז ה"א "אין
מגלחין פאת הראש כמו שהיו
עושים עובדי עבודה זרה וכמריהן שנאמר
לא תקיפו פאת ראשכם".

והטור ביו"ד רי"ס קפ"א השיג עליו וז"ל
"וזה אינו מפורש ואין אנו
צריכים לבקש טעם למצוות כי מצות מלך
הם עלינו אף לא נדע טעמם " והבית יוסף
עמד לצידו של הרמב"ם וביאר דבריו וז"ל
"שדעתו ז"ל לומר שאע"פ שכל חוקי
התורה גזירת מלך הם מכל מקום כל מה
שיוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם וכרבי
שמעון דדריש טעמא דקרא ומה שלא

[1234567]תה"ח

ג"כ חס ליה לרבינו שיחשוד בכשירות כמו הרמב"ם שיסבור שאם לא יודעים טעם המצוות לא היינו מצווים לעשות וגו' ולא מצינו שום חכם ישראל שיאמין בזה אלא הוא רק דרך הפוקרים בתורה שאין מאמינים רק מה שיסכים אליו השכל ולכן א"א שחשב רבינו זאת על הרמב"ם אלא

מ"ש וזה אינו מפורש כו' ר"ל שלא נדרוש טעמא דקרא לומר שאינו אמור אלא בדרך שעשו עובדי עכו"ם וכומריהם אבל בכל ענין אסור הואיל ואין הטעם מפורש במקרא אין להתיר במקום שאין הטעם שייך זהו נ"ל בדעת רבינו לא כמו שחשב עליו החכם בעל ב"י.

ז

בטומאת מת בעכו"ם

הנה קי"ל כרשב"י ביבמות ס"א ע"א דקברי עכו"ם אינם מטמאים באהל המת ונחלקו הראשונים אם רק טומאת אהל אין בהם או אף טומאת מגע עי"ש בתוס' ובדברי הרמב"ם (טומאת מת פ"א הי"ג) מבואר דטומאת מגע יש בהם, ואף דבזוה"ק פרשת וישלח מ"ז מבואר הטעם דאין מת עכו"ם מטמא משום שהחיצונים נאחזים בהסתלקות הקדושה ובעכו"ם אין בהם קדושה בחיים וממילא אין טומאה

במותם ולפי טעם זה לכאורה גם בטומאת מגע לא יטמא, ואף שבהלכה זו הלא הוא הרשב"י בעל השמועה והוא הוא בעל הזוה"ק, וע"כ דטעם לחוד והלכה לחוד אף בטעמי הזוה"ק.

הנה העתקתי כל דברי רבותינו אבות העולם בזה כי יש בדבריהם יסודות איתנים בסוגיא זו וביסוד השקפתנו בענין טעמי המצוות ומשקלם, הפוך בה והפוך בה דכולה בה.

ד

באבחנה שבין טעם והגדרה

הנה נראה ברור דאף שנתבאר דלא דרשינן טעמא דקרא ואין לחדש הלכה מכח טעמי המצוות שחידשו הראשונים או אף אלה שנמצאים בדברי חז"ל, מ"מ ברור ופשוט שכל עסקינו בהגדרת המצוות ודיני התורה ומן

ההגדרות תוצאות הדין לחומרא וקולא, דאף דלא דרשינן טעמא דקרא, הגדרות מדרש דרשינן, וקל להבחין בין טעמי המצוות שכל ענינם לבאר למה נצטוינו, להגדרות שענינם לבאר מה נצטוינו. ונביא לכך ה' דוגמאות.

א

חליצה

בכללא דמילתא במשקל הקבלה למול
ההלכה ואכמ"ל).

ועיין בדברי מלכאל ח"ד סי' ל"ג שחלק
עליו ונקט דהחליצה מצוה היא ולא
מתיר בלבד ומצוה חיובית היא בין אם
רוצה האשה להנשא ובין אם לאו, ובמק"א
הארכתי בגוף הלכה זו להראות פנים לכאן
ולכאן ואכמ"ל.

ומ"מ נראה פשוט דאין זה ענין כלל להא
דלא דרשינן טעמא דקרא דלאו
בטעם המצוה עסקינן אלא בהגדרת המושג
ויסוד השאלה היא חליצה מהי מתיר או
מצוה וז"פ.

נחלקו האחרונים במצות חליצה אם היא
מחוייבת רק כאשר היבמה רוצה
להנשא והחליצה באה להתירה או שמא
אף אם אינה מתכוננת להנשא לאיש חייבים
הם בחליצה. בשו"ת חת"ס אהע"ז ח"א סי'
פ"ה כתב דאין חליצה אלא מתיר ולא
מצוה ולפיכך פטורה אשה זקינה מלקבל
חליצה כיון שאינה רוצה בנשואין, ואף
שהחת"ס הביא שם בשם הזוה"ק דאין
מנוחה לנפש המת עד אשר היבם יחלוץ
לאשתו מ"מ הכריע דא"א לכפות טעמים
שבקבלה על הבריות ולפי ההלכה אין
החליצה אלא מתיר ולא מצוה, וכשארין
צריך להיתר אין מצות החליצה חובה
עי"ש. (ועיין משנ"ב סי' כ"ה וסי' שי"א

ב

פדיון הבן

רבים שמהם נלמד שלא כהבנת הגר"א
אלא כפשטיה דקרא דיש כאן מצות פדיון
וללא השתתפות הכהן במקנה אין כאן
פדיון ורק האב זכאי לפדות את בנו
ולקנותו מן הכהן ולא זולתו (עיין בכ"ז
לעיל סימן ל"ה-ל"ו).

וגם בזה אין אנו עוסקין בטעם מצות
פדיון אלא בהגדרתו האם פדיון יש
כאן או פריעת חוב בלבד ופשוט דהגדרת
המצוה מחדשת ומבררת הלכתא גבירתא.

כיוצא בזה הארכתי במק"א במה שחידש
בבהגר"א יו"ד סי' ש"ה דיכול
אדם לפדות בן חבירו שלא מדעתו, דגדר
פדיון הבן אינו אלא מתנות כהונה והפודה
בן חבירו הו"ל כפורע חובו של חבירו
שלא מדעתו וביארתי שלפי הבנת הגר"א
ה"ה דיכול לפדות שלא מדעת הכהן דיכול
אדם לפרוע חובו גם שלא מדעת המלוה
וכל הנותן ה' סלעים לכהן כדי שיהיה בנו
פדוי יצא בכך יד"ח, אך הבאתי מקורות

ג

הענקה

עוד דנתי בחידושי למס' קידושין במה שנחלקו (נקי' י"ז) אם יש ירושה בהענקה דיסוד השאלה במהות ההענקה האם הוי זכות ממונית של העבד וכעין תגמול נוסף על שנות עבדותו וכיון דהוי זכות ממונית יש בה ירושה ככל שאר

זכויות ממון או שמא אין מצות ההענקה חוב ממוני אלא כעין מצות הצדקה ולא זכות העבד יש כאן אלא חוב על האדון ואין בה גדר ירושה כלל.

וגם שאלה זו ענינה הגדרת מצוה זו ולא טעמה ונימוקה וכז"פ.

ד

גלות דהורג נפש בשגגה

כתב המהרש"א לחדש במכות י' ע"ב דההורג נפש בשגגה ואין איש רואה פטור מגלות דכל ענין הגלות אינו אלא להגן על הרוצח מפני גואל הדם וכיון שאין עדים על הריגתו אין חשש מגואל הדם וממילא אין חיוב גלות ורבים תמהו עליו מדמשמע בריש מכות דהגלות מכפרת

וממילא יש חיוב גלות אף כשאין סכנה בנקמת גואל הדם, וגם בסוגיא זו הארכתי בחידושי למסכת מכות.

ונראה דגם בזה אין הנדון **טעם המצוה** אלא הגדרת הגלות האם הצלה היא או כפרה.

אוצר החכמה

ה

עריפת פטר חמור

כתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות ביכורים הלכה א' "מצות עשה לפדות כל אדם מישראל פטר חמור בשה ואם לא רצה לפדותו מצות עשה לעורפו שנאמר ופטר חמור תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו ושתי מצות אלו נוהגות בכל מקום ובכל זמן ומצות פדייה קודמת למצות עריפה" והשיג עליו הראב"ד "בחיי ראשי

אין זה מן הפלפול ולא מן הדעת המיושבת שיחשוב זה במצות עשה אע"פ שאמרו מצות פדיה קודמת למצות עריפה לא שתחשב מצוה אבל היא עבירה ומזיק נקרא ומפסיד ממונו של כהן ומפני שאמר מצות פדיה אמר מצות עריפה" הרי שנחלקו בגדר העריפה דלדעת הרמב"ם הוי מצוה ולדעת הראב"ד אינו אלא הנס

והמנ"ח כתב בזה לפ"מ דלשיטת הרמב"ם יש לברך על העריפה כיון דהוי מצוה ולשיטת הראב"ד לא מברכין.

וגם כאן אין הנושא טעם המצוה אאל הגדרתו אם מצוה הוי או קנסא, ודו"ק.

ו

הפרת נדרים

[נדרים 1234567]

הנה אמרו חז"ל בטעם הדין דבעל מיפר נדרי אשתו כל הנודרת על דעת בעלה נודרת (נדרים ע"ג ע"ג, נדה מ"ו ע"ג) ומכח סברא זו חידשו הלכה דאף לאחר י"ב חודש ארוס מיפר נדרים דאורייתא עי"ש, וצ"ע דלכאורה הוי טעמא דקרא, וכיוצא בזה יש לתמוה על מה שאמרו ביבמות צ' ע"ב "טעמא מאי אמר רחמנא בעל מפר כדי שלא תתגנה עליו", וגם בזה צ"ע כנ"ל (אמנם אין סתירה בין שתי הסוגיות הנ"ל דביבמות אמרו מאיזה טעם ובנדרים אמרו באיזה כח, ודו"ק), ועי"ש בתוס'

יבמות פ"ט ע"א שעמדו על זה וכתבו בכוונתם לשומרת יבם שמדרבנן מיפר נדריה, אך מדברי רש"י שם משמע דכוונתם לעיקר דין תורה ופרש"י דמיירי בנדרי עינוי נפש עי"ש.

וצ"ל דגם במה שאמרו בנדרים ובנדה קבעו את הגדרת הדין ויסודה ולא טעם הדין, וביבמות ביארו עפ"י עצם הדין דבעל מיפר נדרים שיש בהם עינוי נפש ושבינו לבינה ומתוך כך הבינו להדיא דאין זה אלא כדי שלא תתגנה עליו, ודו"ק בכל זה.

והנה באמת סוגיה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולא הבאתי אלא מקצת מקורות כטפה מן הים הגדול לסלול בזה נתיבות בים התלמוד, ולא חסרנו אפילו כמכחול בשפופרת.